

(інтерпретація) сутності оточуючої середовища, соціальної дійсності та особистого цілеполагання учасників засобами музичного мистецтва.

ЛИТЕРАТУРА

1. Качурин М. Г. Организация исследовательской деятельности учащихся на уроках литературы: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1988. 175 с.
2. Яконюк В. Л. Музыкальное образование в контексте глобализации культуры. *Актуальные проблемы мировой художественной культуры*: материалы междунар. науч. конф., Гродно, 25 – 26 апр. 2002 г.: в 2 ч. Гродно: ГрГУ, 2002. Ч. 1. С. 27 – 33.
3. Перельман Н. Е. В классе рояля. Ленинград: Музыка, 1975. 64 с.
4. Рева В. П. Духовно-телесная модель общения с музыкальным искусством. *Актуальные проблемы педагогики искусства*: материалы второй Междунар. науч.-практ. конф., Могилев, 22 – 23 апр. 2010 г. Могилев, 2010. С. 39 – 42.

УДК 316.647.5:37.012

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2018-2-31-04>

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ПЕДАГОГІКА: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Голованова Т. П., к. пед. н., доцент

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

tatyana1956@gmail.com

У статті здійснено дослідження історико-теоретичного аспекту взаємозв'язку толерантності і педагогіки. Наведена загальна характеристика поглядів Аристотеля, Дж. Локка на проблему толерантності. Розвиток ідеї толерантності в педагогіці пов'язаний з прийняттям «Декларації принципів толерантності» (1995р.); сучасний період характеризується впливом таких чинників, як євроінтеграційні процеси, гуманізація та гуманітаризація освіти, реформування освіти. Викликом для педагогіки толерантності є такі чинники негативізації, як насильство, торгівля людьми, цькування та булінг в освітньому закладі. Перспективи розвитку толерантності бачимо в педагогіці партнерства, створенні інклюзивного середовища в освітніх закладах, а також у наскрізному процесі виховання, який формує цінності.

Ключові слова: толерантність, педагогіка, цінності, освіта, гуманізм, розвиток.

TOLERANCE AND PEDAGOGY: HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECT

Holovanova T.P., PhD in Pedagogy, Associate Professor

*Zaporizhzhia National University,
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine*

tatyana1956@gmail.com

The article analyses the historical and theoretical aspects of the interconnection between tolerance and pedagogy. General description of Aristotle and John Locke's views on the problem of tolerance has been given. The development of the idea of tolerance in pedagogy is associated with the adoption of the "Declaration of Principles of Tolerance" (1995); the modern period has been characterized by the influence of such factors as: Eurointegration processes, humanization and humanitarization of education, reforming of education. Scientists of the 90s considered that the core qualities of the individual were spirituality, national identity, citizenship, creativity. The beginning of the XXI century to the Present day has been characterized by activation of the implementation of ideas of tolerance in the training and education of youth. Formation of a number of competencies as a student's quality, among them civil competency, which involves the formation of a democratic outlook among students, responsible citizenship and the trait of tolerance, is a characteristic feature of today's education. Scientists suggest that one of the areas where most needed of forming attitudes and norms of tolerant behaviour is the education system that fosters education

responsive and responsible citizens open to accept other cultures, able to appreciate the freedom, respect for human dignity and individuality. The challenge for pedagogy of tolerance is the following factors of negativism: violence, human trafficking; harassment and bullying in an educational institution. Relevant to educational practices are manuals on human rights of the Council of Europe. Intolerance is a lack of respect for practices or beliefs other than one's own. It also involves the rejection of people whom we perceive as different, for example, members of a social or ethnic group other than ours or people who are different political or sexual orientation. Intolerance can manifest itself in a wide range of actions from avoidance through hate speech for physical injury or even murder. Educators recognise the need to develop in every person a tolerant, non-discriminatory attitude and create a learning environment that acknowledges and benefits from diversity instead of ignoring or excluding it. We see the prospects of tolerance development in partnership pedagogy, the creation of an inclusive environment in educational institutions, as well as in the transparent process of education that forms values.

Key words: tolerance, pedagogy, values, education, humanism, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Незважаючи на досить тривалу історію становлення і розвитку поняття «толерантність» у педагогічній спадщині, у свідомості сучасних педагогів ще остаточно не сформувалося відчуття своєї особистісної відповідальності за створення партнерських відносин між школою і батьками, між учителями і учнями, в основі яких має бути терпимість, справедливість, солідарність, відмова від насилля і нанесення шкоди навколишньому середовищу, за формування громадянської ідентичності вихованців. Тому питання щодо ефективності і результативності процесу взаємодії батьків та вчителів, учителів та учнів, учнів між собою, панування у стосунках між ними порозуміння і співпраці, дружелюбності, підтримки або відносин страху і підкорення, нетерпимого ставлення до «інших» має ключове значення в процесі побудови нової української школи, громадянського виховання учнів [1]. Для цього необхідне нове педагогічне мислення, яке не може сформуватися стихійно. Необхідність забезпечення цього процесу передбачає розгляд історико-теоретичних засад толерантності як проблеми виховання людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на які спирається автор.

Особливістю теми статті є те, що ключове поняття «толерантність» становить предмет філософських та соціально-гуманітарних наук, що обумовило звернення до ідей Аристотеля і Дж. Локка [2, 6]. Проблема становлення педагогіки толерантності розглядаються в роботах сучасних українських вчених [3, 5]. Автор спирається на документ та посібник міжнародного рівня, до основи якого покладено засадничі принципи толерантності [4;8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Аналіз наукових джерел з філософії, психології, соціології, політології переконує в тому, що поняття «толерантність» є досить складним і не має однозначного тлумачення.

Метою нашого дослідження є осмислення історико-теоретичних засад толерантності у педагогіці як проблеми виховання людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Терміном «толерантність» у широкому розумінні визначають терпіння, терпимість, так у Стародавній Греції йшлося про релігійну терпимість. Але таке розуміння не є вичерпним. Ознакою терпимого ставлення до інших за Аристотелем є дружелюбність. Розмірковуючи про дружелюбність, Аристотель (384 р. до н. е. – 322 р. до н. е.) зазначав, що в ній, на відміну від дружби, немає страсті чи відданості тим, з ким спілкуються. Людина, якій притаманна ця якість, сприймає ту чи іншу думку не через дружбу чи ворожнечу, а тому що така її (людини) суть. «А це значить, що вона себе поводитиме однаково з незнайомими та знайомими, з

близькими та чужими, хоча, звісно, так, як слід у кожному окремому випадку... така людина спілкуватиметься з усіма як потрібно, а співвідносячи усе з моральною красою і корисністю, буде намагатись не причиняти страждань чи принести задоволення» [2, с. 138]. Англійський мислитель, педагог, автор «Листів про толерантність» (1689) Дж. Локк (1632–1704) у своїй концепції демонструє думку, що толерантність пов'язана з обмеженням насильства (особливо церкви та держави) над людиною та розвитком людської особистості шляхом досягнення згоди, заохоченням виховання *моральних чеснот*. Завдяки толерантності досягається «золота середина» між непримиренними позиціями. З цього приводу професор О. В. Тягло, говорячи про сучасне розуміння толерантності, підкреслює ідею Джона Локка, що «*досконала*» толерантність – це не тільки свідоме та позбавлене негативного забарвлення визнання державою *свободи «іншого»* самому вести свої громадянські або приватні справи у будь-який спосіб, тільки без суперечок із законом, але це ще й *захист з боку держави свободи кожного громадянина від будь-якого нелегітимного її обмеження* [6, с. 58]. Тобто в даному розумінні *толерантність* виступає як виховання не тільки віротерпіння, формується уявлення про *толерантну* поведінку як *моральну чесноту*, підкреслюється її взаємозв'язок зі *свободою і безпекою* як необхідними умовами існування людини в суспільстві.

У 90-х роках минулого століття з'являється перший міжнародно-правовий документ, у якому чітко зафіксовано термін «толерантність» та розкривається його зміст, а саме «Декларація принципів толерантності» (резолюція Генеральної асамблеї ЮНЕСКО № 5.61 від 16.11.1995 р). У цьому документі підкреслюється, що толерантність не має нічого спільного з пасивністю, навпаки, толерантність означає «*активне* ставлення, яке формується на основі визнання універсальних *прав та свобод* людини» [4]. Крім того, толерантність сприяє відмові від догматизму, від абсолютизації істини та утвердження норм, визнає адекватне сприйняття відмінностей між людьми й проголошує обов'язковість поваги до поглядів інших. Статтею 4 «обґрунтовується необхідність виховання в душі терпимості, що повинно сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення суджень, що базуються на моральних цінностях» [4]. Тож головним інструментом виховання толерантності Декларація визначає саме систему освіти. Розуміння толерантності як здатності індивіда до взаємодії та як особистісної якості, що забезпечує стійкість до конфліктів та успішну соціалізацію, стали підґрунтям визнання толерантності складником соціальної й громадянської компетентностей та обумовили актуалізацію проблеми толерантності у педагогічній науці.

Розвиток ідеї толерантності у 90-ті роки ХХ ст. у вітчизняній освіті відбувався через гуманізацію освіти викладання загальноосвітніх дисциплін, які мали на меті сформувати в учнівської молоді демократичний світогляд, систему знань і цінностей щодо основних прав і свобод людини («Правознавство», «Права людини», «Людина і світ», «Людина і суспільство» та ін.). Організація освітнього процесу на засадах злагоди, взаємоповаги, демократії, а також виховання в учнівської молоді низки моральних якостей, серед яких толерантність, здійснювали з використанням таких технологій: школа «діалогу культур», особистісно-орієнтоване виховання [5]. Проблему професійної підготовки вчителів до виховання толерантності учнівської молоді висвітлювала у своїх роботах О. Александрова (2010) здебільшого в аксіологічному аспекті, як прищеплення учнівству системи гуманістичних цінностей [3].

Сучасний період за [5] (друге десятиліття ХХІ ст.) характеризується впровадженням компетентісного підходу до організації освітнього процесу. Формування в учнів низки компетентностей, серед яких громадянська компетентність, передбачає виховання в учнів демократичного світогляду, відповідального громадянства і такої риси, як толерантність. Серед найпоширеніших педагогічних технологій, що сприяли вихованню толерантності,

були тренінги, туристсько-краєзнавчі експедиції, моделювання ігрових ситуацій, інтерактивне навчання й виховання, педагогіка партнерства.

Водночас актуальною залишається проблема інтолерантності [7, 134]. Здебільшого інтолерантність проявляється в ксенофобії, різних дискримінаційних практиках, зокрема сексизмі (дискримінація за статевими ознаками). Найбільш жорстокими формами прояву інтолерантності є екстремізм, війна і геноцид. Відповідним для освітньої практики є посібник з прав людини Ради Європи [8]. Педагоги визнають необхідність у кожній людині розвивати толерантне, недискримінаційне ставлення і створювати середовище навчання, яке визнає і отримує вигоду від різноманітності, а не ігнорує або виключає його. У зв'язку з цим актуалізується проблема навчання правових засад толерантності, навчання навичок поведінки в конфлікті.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Отже, результати проведеного дослідження дають нам підстави стверджувати, що наукова думка, починаючи від формування поняття толерантності як терпимості, яка може бути ознакою дружелюбності (Аристотель), доходячи до ідеї «досконалої» толерантності (Дж. Локк), яка пов'язана зі свободою людини в суспільстві, та сучасної концепції педагогіки толерантності, відчула значні трансформації, але так чи інакше зв'язок толерантності та педагогіки перебуває в зоні формування громадянської компетентності учнів. Перспективи подальшого розвитку толерантності бачимо в педагогіці партнерства, створенні інклюзивного середовища в освітніх закладах, а також наскрізному процесі виховання, який формує цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola> (дата звернення 10.10.2017).
2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / общ. ред. А. И. Доватура. Москва : Мысль, 1984. Т. 4 : Никомахова етика. 138с.
3. Александрова О. Ф. Формування гуманістичних цінностей у фаховій підготовці майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Миколаїв, 2010. 21 с.
4. Декларація принципів толерантності : схвал. Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16.11.1995 р. *Віче*. 2002. № 11 (128). С. 12–13.
5. Мотуз Т. Розвиток ідеї толерантності учнівської молоді у вітчизняній педагогічній думці (друга пол. ХХ – почат. ХХІ століть): проблема періодизації. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 1 (50). С. 210–222.
6. Тягло О. В. Що таке сучасна толерантність? Міграція і толерантність в Україні : зб. ст./ за ред. Ярослава Пилинського. Київ : Стилос, 2007. С. 143-149.
7. Зарівна О. Світоглядно-культурологічний і моральний зміст поняття «толерантність»: проблема визначення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» : Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 1. С. 131–138.
8. Compass: Manual for Human Rights Education with Young people. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass> (дата звернення 26.12.2018).